

ตามรอยประภาคารแห่งแรกของไทยริเจนท์ไลท์เฮ้าส์
ของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์

สมปอง ดวงไสว

ประภาคาร คือ ประทีปแห่งท้องทะเล ชาวเรือคนเดินเรืออุ่นใจเสมอเมื่อเห็นแสงไฟจากประภาคาร เพราะนั่นคือสัญญาณว่า อีกไม่นานจะถึงฝั่งแล้ว ประภาคารจึงเป็นที่หมายแห่งความหวัง ที่คนเรือปรารถนา

ประภาคาร (Light house) เป็นสิ่งก่อสร้างรูป หอคอย หรือโครงเหล็ก มีตะเกียงส่องไฟอยู่ข้างบน ที่สำคัญคือมีคนเฝ้า ส่วนใหญ่จะสร้างไว้ในตำแหน่งที่มีความสำคัญมากต่อการเดินเรือ เช่น แสดงที่อันตราย แสดงจุดเริ่มเข้าใกล้ฝั่ง หลังจากอรอนแรมอยู่ในทะเลมาหลายวัน หรือจุดที่เรือจะใช้เปลี่ยนเข็มเดินทาง คือ เปลี่ยนทิศทางที่จะเดินเรือต่อไป

ประภาคารแห่งแรกของโลก

การเดินเรือในยุคแรกๆ ชาวเรือใช้ธรรมชาติโดยอาศัยภูเขาไฟที่ยังลุกอยู่เป็นตัวบ่งบอก ต่อมาเมื่อภูเขาไฟดับแล้วจึงได้จัดหาไฟขึ้นมาใช้แทนที่ภูเขาไฟธรรมชาติที่หายไป จนเกิดเป็นประภาคารขึ้น ประภาคารแห่งแรกของโลกคือประภาคารที่ตั้งอยู่บนเกาะฟารอส (Pharos) หน้าเมืองอเล็กซานเดรีย (Alexandria) ในอียิปต์ มีชื่อว่าฟารอสแห่งอเล็กซานเดรีย ประภาคารนี้สร้างโดยชาวกรีก ชื่อ ซอสตราตัส ชาวเมืองไนดัส ในสมัยกษัตริย์ปโตเลมี ประมาณ พ.ศ. 260 มีการสร้างตัวประภาคารสูง 85 เมตร (280 ฟุต) ใช้แสงสว่างจากไฟเผาไม้ มีแผ่นโลหะช่วยสะท้อนแสงทำให้เห็นได้ไกล 56 กม.(35 ไมล์) ประภาคารแห่งแรกในโลกนั้นไม่ธรรมดา หากแต่เป็นสิ่งมหัศจรรย์ของโลก แต่เป็นที่น่าเสียดายที่วันนี้ไม่เหลือร่องรอยหลักฐานใดๆ ให้เห็น

เรือนตะเกียงที่สมเด็จพระยาสั่งซื้อจากลอนดอน
แสดงอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานเรือ สมุทรปราการ

ประกาศแห่งแรกของไทย

ในสมัยรัชกาลที่ 4 จากประชุมพงศาวดารรัชกาลที่ 4 ระบุว่า "ในปีชาน โปรตให้พระยาเทพประชน ไปทำไลซเ้า คือเรือตะเกียงที่หลังสันดร สำหรับเรือลูกค้าเป็นที่หมายทางเข้าออก"

แม้จะมีพระราชดำริในรัชกาลที่ 4 แต่ยังไม่มีการสร้างให้เกิดขึ้นจนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 5 ปากแม่น้ำเจ้าพระยามีเรือเข้าออกจำนวนมาก อันเป็นผลมาจากการค้าขายกับต่างชาติที่มากขึ้นกว่าแต่ก่อน สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) จึงได้ใช้ทุนทรัพย์ส่วนตัวในการก่อสร้าง ดังในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 ลงประกาศของเจ้าพระยาภาณุวงศ์มหาโกษาธิบดี กรมท่า ลงวันอาทิตย์ เดือน 11 ค่ำ ปีมะแม จศก พ.ศ. 2414 ความว่า "ให้ท่านทั้งปวงทราบกันว่า เรือตะเกียงที่ได้สร้างไว้ที่ปากน้ำ เมืองสมุทรปราการนั้น บัดนี้การทำ เรือตะเกียงโคมสำหรับที่จะได้ให้เรือราชการและเรือลูกค้าไปมาเป็นที่สังเกตในเวลากลางคืน กำหนดจุดตะเกียง วันจันทร์เดือนสิบสองขึ้นค่ำหนึ่ง ปีมะแมจศกเสมอไป และเรือตะเกียงหลังนี้ สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ท่านได้เป็นผู้คิดสร้างขึ้น สำหรับจะได้เป็นที่สังเกตกับเรือราชการและเรือลูกค้าไปมาทั้งปวง ท่านได้นำความประสงค์ของท่าน ขึ้นกราบบังคมทูลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบได้ ฝ่าละอองธุลีพระบาทแล้วทรงพระบรมราชานุญาตให้สร้างเรือตะเกียงตามความประสงค์ของท่าน

เมื่อปีพ.ศ. 2497 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ 9 เสด็จเป็นการส่วนพระองค์ เยี่ยมให้กำลังใจ ณ เรือทวนไฟ กลางน้ำสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา

สมเด็จพระยาฯ ได้มีคำสั่งให้พระสยามธรรพาทซึ่งเป็นกงสุลสยาม ณ กรุงลอนดอน จัดซื้อเรือตะเกียงทำด้วยเครื่องเหล็กสำหรับหนึ่งส่งเข้ามายังกรุงเทพฯ ที่ได้ตั้งขึ้นไว้ที่ปากน้ำเจ้าพระยาในทุกวันนี้ ราคาเรือตะเกียงที่พระสยามธรรพาทซึ่งสุลซื้อเข้ามานั้นเป็นราคา 180 ชั่ง พร้อมทั้งเครื่องเรือตะเกียงแลโคมด้วยเงินที่มาลงทุนทำการตั้งเรือตะเกียงขึ้นนั้น อีกเงินค่าไม้และของใช้เบ็ดเสร็จ 18 ชั่ง 6 ตำลึง 10 สลึง เงินค่าจ้างเรือจ้างคนบรรทุกศิลาไปถมราก 10 ชั่ง เงินจ้างเรือเป๊ะเมื่อแก้เรือโคมชุด 15 ชั่ง เงินค่าจ้างช่างไม้ 1 ชั่ง 18 ตำลึง 11 สลึง รวมเป็นเงิน 225 ชั่ง 5 ตำลึง 5 สลึง เป็นเสร็จการ และเงินที่ลงทุนค่าเรือตะเกียงทั้งหมดนี้ สมเด็จพระยาฯ ท่านได้ออกเงินสร้างเป็นของๆท่าน สำหรับที่จะให้เรือราชการและเรือลูกค้าไปมาเป็นที่สังเกตในเวลากลางคืน และจะได้เป็นเกียรติยศแก่ปากน้ำเจ้าพระยาด้วย

ทูน 14 เป็นหมุดหมายเทียบเคียงออกไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ
สองกิโลเมตรครึ่ง คือที่ตั้งประกาศแห่งแรก

ประกาศที่ตั้งอยู่ที่ไหน

เรือตะเกียงนั้นตั้งอยู่ข้างตะวันออกริมรั้วข้าง แลติจูด 13 องศา 29 นาที 26 วินาที เหนือ นับข้างทิศ ตะวันออก ลองจิจูด 100 องศา 35 นาที 20 วินาที ข้างไฟสันดอนอยู่ใกล้ทิศตะวันตกถึงจะเลี้ยวมาทาง ตะวันออก เรือตะเกียงนี้มีแสงสว่างรอบตัว สูงพื้นน้ำ 44 ฟุต เรือไปมาจะเห็นแสงสว่างได้ทาง 10 ไมล์ การที่ ทำเรือตะเกียงและการที่จัดเจ้าพนักงานพิทักษ์รักษาและจุดตะเกียงนั้น สมเด็จพระเจ้าพระยาฯ ได้มอบธุระให้ ข้าพเจ้าเป็นผู้จัดการมาแต่แรกลงมือทำ เรือตะเกียงนี้ได้ลงมือทำแต่เมื่อปีมะเมียโทศก จุลศักราช 1232 แล้ว เสร็จในปีมะแม ตรีศก จุลศักราช 1233 การที่ข้าอยู่ไม่ได้จุดตะเกียงนั้น เพราะเรือตะเกียงชุดต้องรื้อทำใหม่ ถึง 2 ครั้ง เพราะเป็นที่เลนอ่อน การที่ได้ทำครั้งหลัง ต้องทิ้งศิลาถมลงเป็นรากแล้ว จึงได้ตั้งเรือตะเกียงได้ สักเกตดูมา 10 เดือนแล้วก็เห็นว่าจะอยู่ได้ จึงได้ออกประกาศให้ทราบทั่วกันผู้ซึ่งจะเป็นพนักงานจุดตะเกียงนั้น มีสเตอร์ฟอดชาวเยอรมันได้รับธุระในการจุดตะเกียงและการที่จะรักษาเรือตะเกียง อนึ่งเรือลูกค้าที่ไปมา ค่าขายนั้นต้องเสียเงินช่วยในการจุดตะเกียงคิดเอาตามน้ำหนักสินค้า ต้นหนึ่งเป็นเงินเช่นครึ่งตามอย่างเมือง สิงคโปร์ ถ้าจะคิดเป็นบาทเป็นเงินตามธรรมเนียมไทย ก็จะต้องแบ่งเป็นอัฐเป็นเศษ จะเป็นการลำบากแก่ลูกค้า เพราะเรือลูกค้าที่ไปมาค่าขายนั้นเป็นเรือชาวต่างประเทศมากกว่าลูกค้าในกรุงเทพฯ จึงได้คิดน้ำหนักเป็นตอน คิดเป็นเงินเช่นตามอย่างเมืองสิงคโปร์ เรือใบแลเรือกลไฟเรือรูปต่างๆที่เข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาได้ ต้องเสียทั้ง ขาเข้าและขาออกเป็นตอนละ 3 เซน เรือที่เป็นเรือใหญ่ทอดอยู่นอกสันดอนเข้ามาในแม่น้ำเจ้าพระยาไม่ได้ เสีย แต่ตอนละเช่นครั้งเท่านั้น เรือกลไฟแลเรือรูปต่างๆที่ไปมาจะต้องเสียค่าเรือตะเกียงนั้น เรือจูลินค้าตั้งแต่ 50 ตัน คิดเป็น 800 บาท ขึ้นไป จะต้องเสียค่าเงินตะเกียง เรือที่จะต้องเสียค่าเรือตะเกียงนั้นเป็นแต่เรือบรรทุก สินค้าไปขายต่างเมือง ถ้าเป็นเรือสินค้าลำเลียงบรรทุกสินค้าไปส่งเรือใหญ่แลเรือกลไฟที่เป็นเรือสำหรับจ้างลาก เรือเข้าออกไม่ต้องเสียค่าตะเกียง" จบประกาศจากกรมท่า ในราชกิจจานุเบกษาแต่อดีตไว้เพียงเท่านี้

เรือนตะเกียง เมื่อมองจากด้านใน

แผ่นโลหะติดตัวเครื่องที่บอกถึง
บริษัทผู้ผลิตเครื่องเรือนตะเกียง
และตัวเครื่องตะเกียง

เครื่องตะเกียงที่ใช้ น้ำมัน จุด
ไฟให้แสงสว่าง อยู่ในกรอบ
แก้วเรือนตะเกียง

ลักษณะประการเป็นแบบใด

มีคำอธิบายเกี่ยวกับลักษณะของเรือนตะเกียงในสมัยนั้นไว้ว่า "มีลักษณะเป็นกระจง 3 ชั้น ชั้นที่ 1 เป็นที่เก็บสิ่งของไม่มีฝา ชั้นที่ 2 เป็นห้องพักเจ้าหน้าที่ มีฝากัน และชั้นที่ 3 เป็นที่จุดคอมไฟหรือตะเกียงเพียงดวงเดียว ทำจากแก้ว รอบนอกเป็นกลีบๆ ซ้อนเรียงกัน ในระหว่างการก่อสร้าง เรือนตะเกียงทรุด จึงต้องรื้อทำใหม่ สำเร็จเมื่อ พ.ศ. 2414 จุดตะเกียงครั้งแรก ในวันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2417 มีมิสเตอร์ฟอร์ด ชาวเยอรมันเป็นผู้จุดและดูแลรักษา" ประภาคารนั้นตั้งชื่อเพื่อเป็นเกียรติแก่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ว่า Bar of Regent Light house หรือประภาคารสมเด็จพระเจ้าพระยา แต่ที่เรียกสามัญว่า ประภาคารสันดอนเจ้าพระยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เคยได้เสด็จประพาสทอดพระเนตรประภาคารแห่งนี้ และได้ใช้มาจนถึงวันที่ 1 ธันวาคม พ.ศ. 2472 จึงเลิกใช้

ประภาคารแห่งแรกในวันนี้เป็นอย่างไร

เมื่อปลายเดือนมีนาคม 2560 มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ได้ประสานงานกับกรมเจ้าท่าออกตระเวนหาร่องรอย ประภาคารแห่งแรกของไทย ที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ท่านสร้างไว้ โดยได้อาศัยเรือตรวจการณ์ของสำนักงานเจ้าท่าภูมิภาค สาขาสมุทรปราการ เล่นมุ้งสู่สถานีนำร่องกลางทะเลสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา

นาวาโทกิตติพงษ์ พูลทองคำ

นักนำร่องของกรมเจ้าท่าบอกว่า "ประภาคารของสมเด็จพระเจ้าพระยาท่านนั้น ยังอยู่ในตำแหน่งเดิม ที่ละติจูด 13 องศา 29 ลิปดา 26 ฟลิปดาเหนือ นับข้างทิศตะวันออกที่ลองติจูด 100 องศา 35 ลิปดา 20 ฟลิปดา และเมื่อเรือแล่นผ่านไปใกล้ทุ่นสีแดงหมายเลข 14 ได้จอดเรือดูตำแหน่งที่ตั้งประภาคารสมัยนั้น ได้บอกว่าจากทุ่นสีแดง 14 นี้ตั้งฉากกับแนวทุ่นไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 2.5 กิโลเมตร ตรงนั้นคือที่ตั้งประภาคาร รีเจนท์ไลท์เฮาส์ของท่าน"

สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค)
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่สร้างประภาคารคนแรกของไทย

ในปี พ.ศ. 2450 ได้มีการใช้เรือทუნไฟแทนที่ประภาคาร ภายหลังจากการใช้เรือทუნไฟค่าใช้จ่ายสูงมาก จึงเลิกการใช้เรือทუნไฟ และได้มาสร้างประภาคารใหม่ ในปี พ.ศ. 2479 ซึ่งอยู่ห่างจากที่เดิม และเลิกใช้ประภาคารหลังใหม่นี้อีกในปี พ.ศ. 2502 และต่อมารกรมเจ้าท่าได้ก่อสร้างสถานีนำร่องขึ้นที่สันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นอาคารคอนกรีต มีที่พักอาศัยสำหรับพนักงาน นำร่องได้เปลี่ยนไปมาใช้พลังงานแสงอาทิตย์ เป็นไฟวับ สีขาว ทุกๆ 10 วินาที มีความสูง 38 เมตร สามารถมองเห็นได้ไกลถึง 20 ไมล์ และใช้เป็นสถานีนำร่องในปัจจุบัน หลังกลับจากสถานีนำร่องกลางทะเลแห่งเดียวในโลกของกรมเจ้าท่าแล้ว ได้ไปที่พิพิธภัณฑ์ทหารเรือสมุทรปราการ ที่นี้เองได้พบเรือนตะเกียงที่ทำด้วยกระจกเป็นเลนส์นูนที่สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ สั่งเข้ามาจากกรุงลอนดอน ไม่แต่เพียงเท่านั้นยังได้พบกับเครื่องตะเกียงที่จุดด้วยน้ำมันอีกด้วย เครื่องตะเกียงนี้มีแผ่นเหล็กติดบอกไว้ว่าเป็นของบริษัท CHANCE BROTHERS AND CO.LIMITED LIGHTHOUSE ENGINEER AND CONSTRUCTOR NEAR BIRMINGHAM 1892 ซึ่งเป็นบริษัทที่เชี่ยวชาญการทำแก้วแล้วมาทำเกี่ยวกับประภาคารที่มีชื่อเสียงมากที่สุดในโลก ภายหลังจากบริษัทในอังกฤษได้ปิดตัวลง แต่ชื่อบริษัทนี้และการทำธุรกิจวิศวกรรมเกี่ยวกับประภาคารยังมีอยู่ที่เมลเบิร์น ออสเตรเลีย

รื้อฟื้นสร้างเป็นหมุดหมายไว้ได้หรือไม่

ถึงแม้ว่าประภาคารสันดอนเจ้าพระยา หรือ Regent Light house ได้เลิกการจุดตะเกียง สิ้นการส่องแสงสว่างให้แก่ชาวเรือ และไม่เหลือร่องรอยให้เห็น อีกทั้งปัจจุบันเทคโนโลยีที่ใช้ในการเดินเรือก้าวหน้าไปมาก ตัวประภาคารเองก็เปลี่ยนความหมายไป กลายเป็นแลนด์มาร์คของเมือง และเป็นสถานที่เพื่อการท่องเที่ยวอันสวยงามแทน ล่าสุดประเทศอียิปต์ประกาศรื้อฟื้นสร้างประภาคารแห่งแรกของโลกที่เกาะฟารอส เมืองอเล็กซานเดรียขึ้นมาใหม่ ในขนาดและตำแหน่งเดิม จากเหตุดังกล่าวชวนให้คิดถึงประภาคารแห่งแรกของไทย ควรจะทำได้ให้สาธารณชนได้รับรู้และระลึกถึงได้บ้าง อาจจะทำประภาคารระจิมไฟ เรือนตะเกียงขนาดเดิมแบบเดิม หรือสร้างเป็นหลักให้รู้ว่า ณ ที่นี้ เคยเป็นที่ตั้งประภาคารแห่งแรกได้หรือไม่ จะได้ไม่ลอยลับหายไปกับทะเลแห่งกาลเวลา

"คือแสงแรกส่องท้องทะเลไทย กลืนลับหายไปกับกาลเวลา

เป็นประทีปประทับประดับฟ้า เจ้าพระยาประภาคารตำนานทะเล"

โปรดให้ พระยาเทพประขุน ไปทำไลซเ้า คือเรือนตะเกียงที่หลังสันดรสำหรับเรือลูกค้า เป็นที่หมายทางเข้าออก

ที่มา : สมปอง ดวงไสว. (24 เมษายน 2560). ตามรอยประภาคารแห่งแรกของไทยริเงินที่ไลท์เฮ้าส์ของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์. *กรุงเทพธุรกิจ*, 8.